

5 / DIVOKÝ VÝCHOD

Hořce zklamaný se vydávám na cestu domů. Nebyl to trik, opravdu jsem se chtěl dát ke Královskému námořnictvu. Už jsem se viděl, jak stojím na můstku válečné lodi, dalekohled v ruce a sleduji obzor, zda se neobjeví nepřátelská plavidla, nebo mačkám spoušť dvanáctipalcového námořního kanonu. Taková zbraň, to už by bylo něco! Ale všechno se zhatilo a já nemám ani ponětí, co si počnu dál. Mířím zpátky na nádraží, a jak dusám ulicemi a nedbám na nic okolo, hlavou mi bleskne, o čem šly před časem řeči v Ostravě. Než jsem odtamtud odjel, zaslechl jsem, že se tady v Polsku formuje československý legion.

Otočím se na patě, nejkratší cestou se vracím na československý konzulát a tam se hlásím jako dobrovolník do legie. Zase jsou velice zdvořilí, zapíší si moje jméno a adresu, a aniž by potvrdili nebo vyvrátili existenci jednotky, o níž jsem slyšel, řeknou, že mi dají vědět, až to bude aktuální. Prostě staré známé: „Nevolejte nám, ozveme se vám sami.“

Legion Čechů a Slováků se v Polsku skutečně ustavoval kolem prvního příslušníka branných sil, který do Polska dorazil pouhé tři týdny po německé okupaci okleštěné vlasti.

Po celé jaro a léto přicházeli muži v malých skupinách nebo jednotlivě podle toho, jakým způsobem překročili hranici. Někteří ji překonali pěšky za pomoci místních, kteří jim poradili, kudy jít lesem, další dorazili vlakem nebo na lokomotivě doprovázení železničáři a ještě víc jich hledalo cestu ke svobodě tunely slezských dolů.

Po okupaci se hraniční kontroly rychle zpřísnily, a tak organizace pomáhající lidem dostat se ven začaly pracovat efektivněji. Do dne, kdy Německo zaútočilo na Polsko – 1. září 1939 –, už překročily hranici zhruba dva tisíce mužů a zaregistrovaly se na konzulátu v Krakově. Polské úřady vojenskou skupinu Čechů a Slováků oficiálně uznaly počátkem července pod velením důstojníka s nejvyšší hodností, podplukovníka Ludvíka Svobody.

Všichni muži přicházející do Krakova měli za to, že pro ně Polsko najde uplatnění a že by se mohli zapojit do obrany země. Většina z nich byla dobře vycvičená a měli velkou motivaci. Ale Polsko nemělo zájem. Za této situace se asi jedenáct set mužů rozhodlo, že odplují do Francie, kde byli zařazeni do francouzských jednotek nebo vstoupili do cizinecké legie. Všem slíbili, že pokud se později utvoří nezávislá československá armáda, mohou se vrátit a připojit se k ní. Když ona doba nastala, bylo jim to skutečně umožněno.

Ze začátku přijímali do československého legionu pouze zkušené vojáky a specialisty, tedy letce, dělostřelce a obsluhu protitankových kanonů – mnoho z nich pak ovšem zamířilo do Francie a později do Británie. Zbytek dobrovolníků povolali v půlce srpna, příliš pozdě na to, aby se mohli nějak podílet na výsledku války v Polsku.

Stále cítím rozhořčení z nepodařeného pokusu vstoupit do Královského námořnictva a navíc jsem zklamaný, že to nikam nevede

ani na československém konzulátu. Ale nic víc nemůžu dělat, a tak se vrátím do tetina domu, abych čekal, až se mi ozvou.

Čas ubíhal a moje budoucnost už zase byla v rukou jiných lidí, kteří mi umožní, nebo neumožní, abych udělal to, kvůli čemu jsem sem přijel. Každý týden jsem chodil na polský úřad, aby mi potvrdili, že pobývám v zemi legálně. K mé úlevě to pokaždé udělali, a rubová strana mého dokumentu se plnila razítky.

Bydlel jsem a jedl v tetině domě, ale jinak jsem měl spoustu volného času. Léto přišlo brzy, bylo pěkně a vedro, a tak jediné, co se dalo dělat, bylo chodit na místní venkovní koupaliště. Tam jsem narazil na další dobrovolníky, kteří tu při čekání ubíjeli čas, a s několika jsem se spřátelil.

Když se tak ohlížím zpátky, připadá mi ona doba neskutčná, jako by se všechno odehrávalo ve snu. Po dramatickém útěku z okupovaného Československa a před tím vším, co mělo přijít, jsem byl tady a opaloval jsem se u bazénu, zatímco každý věděl, že Němci shromažďují své síly u polských hranic.

Je to legrační, že kdykoli vzpomínáme, jaká byla léta v našem dětství, všechna se zdají horká a slunečná. Na ta studená a deštivá jsme nejspíš zapomněli.

Mým oblíbeným místem o letních prázdninách býval dům v Buštině v nejuvýchodnější části Československa, kde bydlela rodina mojí matky. V této vesnici na Podkarpatské Rusi jsem každý rok strávil několik týdnů.

Byla to zdaleka nejvíc zemědělská část republiky, a když jsem tam přijížděl z hlučné a umouněné průmyslové Ost-ravy plné dopravního ruchu, bylo to jako vrátit se o sto let zpátky, a v mnoha ohledech tomu tak bylo.

Buština byla podle místních měřítek poměrně velká vesnice. Choulila se v údolí k břehům řeky Tisy, obklopená zemědělskou krajinou a horami porostlými panenskými lesy. V hlubokých horských lesích žila divoká zvířata včetně medvědů a v zimě tam prý lidé slyšali vytí vlků. Tehdy se na podobná dravá zvířata nepohlíželo jako na ohrožené druhy, nefilmovala se, ani nestudovala, ani nechránila. Kdepak, byly to nebezpečné, věčně hladové bestie, kterých se každý bál a vyhýbal se jim.

Když tu v roce 1868 pošta otevřela svoji pobočku, vesnice čítala 929 obyvatel. Ovšem nejvíc hrdá byla Buština na to, že má železniční stanici. Trať tam postavili ve dvacátých letech 20. století, kdy československá vláda budovala nejpotřebnější západovýchodní spojení vedoucí po celé délce nové republiky. Rychlíky samozřejmě jezdily mezi velkými městy na západě, zatímco do Buštiny mířily jen pomalé místní lokálky zastavující v každé vesnici, nicméně Buština tak měla spojení se světem.

Vesničané žili z toho, co vypěstovali na okolních polích, a tak se tady místní život po desetiletí měnil jen velmi málo. Také tu bylo hodně skutečné bídy. V některých domcích svítily dřevěnými loučemi a zemědělstí dělníci, kteří v nich bydleli, neměli ani jídelní talíře, ale jen prosté prohlubeniny vydlabané do desky stolu. Ty sloužily jako mísy, ze kterých si každý nabíral polévku dřevěnými lžícemi. Po jídle se celý stůl vydrhl kartáčem.

Obyvatele Buštiny tvořila pestrá směs národů a národností, která odrážela neustále se měnící hranice a bohatou historii východní Evropy. Většinu představovali Rusíni, ale žilo tu i mnoho Maďarů, Čechů, Slováků a Židů. Místní mluvili většinou ukrajinským dialektem, ovšem „lingua franca“ byla maďarština. Hovořilo se tu i česky a tímto jazykem

se mezi oběma světovými válkami také vyučovalo ve školách. Přes všechnu potenciálně výbušnou směs národností tady lidé žili vedle sebe a většinou spolu i dobře vycházeli.

Vesničané se oblékali jednoduše a prakticky, muži nosili podomácku pletené silné vlněné kalhoty a krátký kabátek, ženy prosté venkovské šaty.

V Buštině bylo jen pár obchodů, protože místní skoro nic nenakupovali. Z toho mála peněz, co měly, si ženy občas koupily kus látky na šaty, ale jinak šly na odbyt většinou jen životní potřeby, které si nemohli místní sami vyrobit nebo vypěstovat, jako zápalky, sůl, pepř a petrolej do lamp. To poslední bylo nejdůležitější. Když jsem tam jako chlapec jezdíval, neměli v Buštině elektřinu, tu tam zavedli až mnohem později.

V obchodech se prodávalo také nářadí jako sekery a pily, které byly nezbytné pro místní dřevaře. Stromy se v lesích kácely a zbavovaly kůry a koňská spřežení odtahovala kmeny na břehy Tisy. Vozy se k dopravě používaly jen zřídka, místní cesty byly nezpevněné a prašné, a tak se těžký náklad po nich nedal přepravovat. Na břehu se kmeny sesunuly do vody a svázaly k sobě, až vytvořily velké dřevěné vory. Několik takových vorů se volně spojilo za sebe a pak je voraři po řekách plavili tam, kde bylo dřevo potřeba pro různá průmyslová odvětví, někdy dokonce až do Budapešti. Vory měly dlouhé kormidlo, které vorařům, malé posádce tvrdých chlapů umožňovalo s těžkopádným plavidlem dobře manévrovat i v rychle plynoucí vodě a přes jezy, jež regulovaly tok vody v řekách.⁹

⁹ Návštěvníci Prahy i jiných středoevropských měst si mohou všimnout zvláštních ramp ve středu každého jezu na řece. Podobné stavby existují na všech řekách, po nichž se plavily vory. Když se jez blížil, posádka musela

Rodina mé matky pracovala v dřevařství a vlastnila pilu, která docela prosperovala, a tak děda koupil dlouhý úzký pás půdy na konci vesnice ohraničený z jedné strany říčkou. Postavil si na něm dům se stinnou verandou z boku a zbytek pozemku vyhradil pro zahradu.

Nebyla to okrasná zahrada, spíš sad a zeleninové záhony, kde rostlo vše, co bylo potřeba v kuchyni. Ale nejlepší bylo, že kolem tekla říčka. V horkých letních dnech jsem mohl z horního konce zahrady pohodlně plavat po celé délce, nějakých devadesát metrů k dolnímu konci, kde bylo koupaliště. Přes ně bylo natažené lakované dřevěné pažení, aby se mohli neplavci koupat a přitom se měli čeho přidržovat.

Většina lidí ve vesnici chovala užitková zvířata, pár krav a koz, na které během dne dohlížel vesnický honák. Procházel se svým stádem každé ráno Buštinou, a jak míjel jednotlivé chlévy, shromažďoval zvířata.

V domě mé matky honák otevřel vrata a krávy se vyloudaly ven a přidaly se ke stádu mířícímu na pastvu. Večer se přes vesnici stejnou cestou vracely; každá kráva věděla, kde má odbočit do svého chléva. Když se ke stádu poprvé přidávala mladá telata, netušila, kudy jít, ale jejich matka jim ušetřila pár dobromyslných štulců a telata se brzo naučila, kde mají domov.

Ve zvláštním chlévě odděleném od ostatního skotu stály dvě zubřice. Čerstvě nadojené kravské mléko bylo úžasné, ale zubří mléko chutnalo ještě daleko líp! Bylo tak jemné, lahodné a výživné, že na ně měly nárok jen malé vesnické děti, aby prospívaly, sílily a byly zdravé.¹⁰

vor nasměrovat, aby sklouzl středem rampy rychle tekoucí vodou. Chlapíci řídící svá plavidla věděli, jak na to!

¹⁰ Zubří mléko je tučnější a má víc kalorií než kravské. Skvělé vlastnosti ve světě, kde větším problémem než obezita bylo obstarat si trochu jídla!

Já sám jsem se k zubrům nikdy nesměl přiblížit; i když to byly krávy, a ne býci, byly obrovské a mohly být velice nebezpečné. Honák mě jednou nebo dvakrát nechal, abych se na ně podíval, a dokonce mi dovolil, abych se jich lehce dotkl. V šeru chléva mi připadaly obrovité, monstrózní; chvěly se energií a blýskaly očima.

Po letech zubři ze stáje zmizeli. Místo nich tam moji strýcové, kteří na statku hospodařili poté, co dědeček v roce 1924 zemřel, nechávali stát velký otevřený automobil. Ze zubří stáje se stala garáž. Auto se mi také líbilo, mělo nablýskanou karoserii a zářivé kožené čalounění. Nejspíš to byl pokrok, ale zubři byli daleko víc vzrušující.

Lidé tehdy mívali velké rodiny. Úrazy i nemoci si vyžádaly mnoho dětských duší. Na rodině byl člověk také závislý, když zestárnul. Rodiny žily pospolu, její členové si navzájem pomáhali. Zatímco mladí pracovali na poli, prarodiče se starali o děti.

Moje matka Aranka pocházela z deseti dětí, pět bylo chlapců a pět děvčat. Když se narodili první dva chlapi, dědečkova žena celkem nenadále zemřela. Tehdy bývalo na venkově zvykem, že když se takové neštěstí přihodilo, zůstaly nezaopatřené děti a zesnulá žena měla neprovdanou mladší sestru, ta sestra ji zastoupila a za vdovce se provdala.

Moje babička Regina byla právě taková sestra. Byla mladá, zamilovaná a tímhle zvykem se nechtěla řídit. Jenže tradice byly v 19. století silné, a tak svůj boj s rodiči prohrála a vzala si mého dědečka. Ale věřím, že spolu nakonec byli šťastní. Během těch třiceti let, co jeden vedle druhého prožili, mu porodila osm dětí a v roce 1919 zemřela jako jedna z obětí španělské chřipky, která se toho roku prohnala Evropou.

Život v Buštině a jejím okolí plynul poklidným venkovským tempem a zdálo se, jako by tomu tak mělo být navždy.

A stejně prostě viděli svůj život i tamní lidé. Když šla moje matka jednou ráno nakoupit do vesnického obchodu, upoutal ji tragický výraz ve tváři pěkné mladé rusínské dívky, která si mohla vyplakat oči.

„Co se stalo?“ zeptala se dívky.

Dívka nebyla k utišení, ale mezi vzlyky se pokusila vypovědět své trápení.

„Můj muž mě už nemiluje!“

Jak je to možné, odpověděla matka, vždyť jste svoji teprve pár měsíců!

Dívka se rozeštkala ještě víc a téměř zoufale vykřikla.

„Přestal mě bít!“

Jak jsem už řekl, když tu člověk vystoupil z vlaku, ocitl se o sto let zpátky v minulosti, nebo i víc!

Okolní lesy a hory byly téměř panenské a plné divoké zvěře. Návštěvníci, milovníci přírody z průmyslového západu, přijížděli prozkoumat „Divoký východ“ a jedním z těch, kdo si tenhle kraj zamilovali, byl i český spisovatel Ivan Olbracht.

V horách žili také lupiči a zbojníci. Nejznámějším zbojníkem, jehož činy zaznamenal právě Olbracht, byl Nikola Šuhaj. Ten se stylizoval jako novodobý Robin Hood, který bohatým bere a chudým dává, ale časem pak obíral každého, a dokonce spáchal i vraždu. Čeští policisté po něm léta šli, jenže nakonec to byli jeho bývalí přátelé, kdo ho jedné noci opili a zabili. Neslavný konec slavného lupiče.

Olbrachtův zájem však sahal dál za barvitě historicky o lupičích a zbojnicích. Spisovatel miloval také místní krajinu. Jednoho pěkného podvečera cestoval otevřenou bryčkou taženou párem koní po tiché venkovské cestě kdesi v kraji. Vepředu seděl s opratěmi v rukách jeho kočí, postarší Žid v tradičním oděvu, dlouhém černém kaftanu a s vel-

kým kloboukem lemovaným liščí kožešinou na hlavě. Ivan Olbracht si užíval krásy okolní krajiny, ale jak o svých cestách později napsal, chtěl se dozvědět víc. Ukázal na jednu horu, kterou míjeli, a zeptal se kočího.

„Jak se jmenují tyhle hory?“

Po dlouhé odmlce kočí odpověděl.

„Tohle jsou Malé Ceces a ty druhé Velké Ceces.“

Olbrachta takové velmi cizokrajně znějící názvy potěšily. Kočí samozřejmě neměl ani ponětí, jak se kterákoli z hor jmenovala, a proč by se vůbec měly nějak jmenovat? Ale jeho zákazník byl slušný a milý, tak jej nechťel zklamat. Proto se vynasnažil, jak nejlépe uměl, a v náhlém záblesku inspirace je nazval Malá Prsa a Velká Prsa.

Tam, na „Dalekém východě“ jsem v dětství strávil hodně času, pobíhal jsem s partou vesnických dětí, hrál si s nimi na indiány a terorizoval kuřata podomácku vyrobenými luky a šípy. Ale kuřata se nemusela celkem ničeho bát, nikdy jsme žádné netrefili.

Když vypukla krize kolem Sudet a krátce nato Československo v roce 1938 vyhlásilo mobilizaci, moji rodiče usoudili, že je válka na spadnutí. Protože jsme žili v průmyslovém městě pár kilometrů od hranic, otec neváhal a poslal mě i mou sestru do Buštiny. To ovšem nebyly bezstarostné prázdniny, čekali jsme a s úzkostí poslouchali zprávy, ale válka nevypukla, zatím ještě ne.

A tak jsme se po několika měsících vrátili, právě včas, abychom se jí následující rok dočkali.